

שבועות ד

משה שווערד

1. הקדמה- תלמוד בבלי מסכת שבועות דף ג-ג:

מני מתניתין? לא רבי ישמעאל ולא ר' עקיבא! אי רבי ישמעאל, האמר: אינו חייב אלא על העתיד לבוא! אי ר' עקיבא, האמר: על העולם טומאה הוא חייב, ואינו חייב על העולם מקדש! איבעית אימא: רבי ישמעאל, איבעית אימא: ר' עקיבא ...

[ג:] ... לעולם ר' ישמעאל, וכי לא מחייב רבי ישמעאל לשעבר קרבן, אבל מלקות חיובי מחייב...

בשלמא אכלתי ולא אכלתי - כדרבא, שלא אוכל ואכל - נמי לאו שיש בו מעשה הוא, אלא אוכל ולא אכל - אמאי? לאו שאין בו מעשה הוא!

קסבר רבי ישמעאל: לאו שאין בו מעשה לוקין עליו.

אי הכי, קשיא דר' יוחנן אדרבי יוחנן!

דאמר רבי יוחנן: הלכה כסתם משנה, ואתמר: שבועה שאוכל ככר זו היום, ועבר היום ולא אכלה ... ר' יוחנן אמר: אינו לוקה, משום דהוה לאו שאין בו מעשה, וכל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו...

רבי יוחנן סתמא אחרינא אשכח. הי סתמא?

2. תוספות מסכת שבועות דף ד עמוד א

אבל אוכל ולא אכל לא לקי - דלמעט אכלתי ולא אכלתי לא אתי כדאמר בפ"ג (לקמן דף כא: ושם) דקאי בלהבא וממעט להבא ולא אזרוק וזרק חייב לכ"ע וליכא למימר נמי דאתי למעוטי נשבע לבטל המצוה דהא קתני לה התם (דף כז.). ברישא דהך מתני' וא"ת היכי דייק מהכא דלאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו דלמא טעמא משום דהוי התראת ספק וי"ל דמשמע ליה דפטר אפילו נשבע על הככר וזרקו לים והתרו בו בשעת זריקה ומיהו הא נמי חשיב התראת ספק למ"ד ביטלו ולא בטלו דחשיב התראת ספק אפילו שיבר כנפיה בפ' בתרא דמכות (דף טו: ושם) א"נ אינו חושש רק למצוא תנא דפליג אמתני' וא"ת ומגלן דפליג דלמא מתני' דהכא איירי בזורק ככר לים דהוי התראת ודאי ולעולם תרוייהו סבירא להו דלוקין על לאו שאין בו מעשה ומתני' דפ"ג (לקמן דף כז:): איירי בהתראת ספק וי"ל דמתני' משמע ליה דאיירי כמתני' דלקמן (שם) וכן מיייתי לעיל שפיר ממתני' דמותיר בטהור אע"ג דאיכא למימר דפטר משום דיש בהן התראת ספק דמ"מ אייתי ראייה דפליג תנא אמתני' דבהאי טעמא דפטר מותר בטהור יש לפטור הך דמתניתין.

3. שערים מצויינים בהלכה

דף ד. אבל אוכל ולא אכל לא לקי. הקשו התוס' היכי דייק מהכא דלאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, דלמא טעמא משום התראת ספק, ותירצו דמשמע ליה דפטר אפי' נשבע על הככר וזרקו לים, והתרו בו בשעת זריקה. [פי' שאין האיסור מעשה הזריקה רק מה שאינו אוכל הככר וזה אין בו מעשה. והנה בירושלמי (פי"ג הי"ד) מבואר

4. דף על הדף שבועות דף ד עמוד א

בגמ': אבל אוכל ולא אכל כו'. וכתבו התוס' (ד"ה אבל) דהנשבע לאכול את הככר וזרקו לים אינו לוקה דהוי לאו שאין בו מעשה. וכתב בראשית ביכורים בכורות (ל"ג ע"ב) דלכאורה הלא במעשה דזריקה נתבטלה השבועה שלא יוכל לקיימה עוד, ואמאי חשוב זה לאו שאין בו מעשה. אך הטעם היא דהזריקה אינו גוף הביטול, רק גורם להביטול, דאף בלעדי הזריקה אכתי מחוסר מעשה לקיום השבועה. [וכ"מ באבני נזר או"ח סי' שפ"ב].

ובזה ביאר מה דאמרינן בש"ס ע"ז (י"ג ב) דמטיל מום בקרבן בזה"ז פטור משום דלא קרינן ב' תמים יהיה לרצון, וקשה שהרי בגוף הקרבן אין שום חסרון, וראוי הוא לכשיבנה המקדש, ולפי דברי התוספות ניהא, דה"ה כאן דאיסור הטלת מום

הוא משום דמבטלו מלהיות תמים לרצון, וא"כ קודם שנבנה המזבח לא חשוב ביטול רק גרם להביטול דאף אם לא היה מטיל בו המום אכתי לא חזי להקרבה.

תוס' (ד"ה אבל אוכל) כתבו דהנשבע שלא יאכל ככר זה וזרקו לים ולא אכלו חשיב לאו שאין בו מעשה ואינו לוקה, וביאר הדברים בקהילות יעקב (שם סי' ג) דכיון דעצם מעשה הזריקה אינה עבירה, וכלפי מה שלא אכל אין נפ"מ אם זרק או לא זרק, דהרי לא נשבע שלא יזרוק, ואילו מניעת האכילה (שעליה נשבע) אין בה מעשה, ולפיכך מקרי לאו שאין בו מעשה.

ולפי היסוד הזה ביאר בספר "פרורים משולחן גבוה" את שיטת הרמב"ם דפסק (בפ"ה ממלכים ה"ח) דהאיסור לאו שלא לשוב למצרים, אינו אלא אם יורד להשתקע שם ולא ביורד לפרקמטיא או לסחורה. וממילא אין לוקה על לאו זה "שבעת הכניסה מותר הוא, ואם יחשוב לישב ולהשתקע שם אין בו מעשה", עכ"ל. ובמנ"ח (ת"ק אות ג') הקשה מפני מה היורד ע"מ להשתקע לא ילקה, דכיון שאסור לירד ע"מ להשתקע, נמצא שירידתו באיסור הוא ויש כאן מעשה שילקה עבורו. אולם לפי היסוד הנ"ל המבואר בתוס' י"ל, דהלא אין הירידה גוף העבירה, והיושב בארץ מצרים אע"פ שלא ירד עבר באם חשב להשתקע, ואין הירידה אלא כמכשירתו להיות דר בה, ולא אסרה תורה כלל להכנס לארץ מצרים, ומשום כך אין כאן מעשה איסור ואינו לוקה.

5. קהלות יעקב

סימן ג

בשבועה שאוכל ככר זו וזרקו לים

כתבו התוס' ד"ד ד"ה אצל אוכל כו'
א"כ דמיייתי הגמי סתם משנה
דלאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו מזה
היא דקחני גבי שבועה שלא אוכל כו'
למעוטי שבועה שאוכל ככר זו ולא אכלה
דפטור וכיוני משום דהוי לאו שא"צ מעשה
והק' התוס' ודלמא טעמא משום דהוי
התראת ספק כד"ל ותיירא וי"ל דמשמע
ליה דפטור [בשבועה שאוכל ולא אכל] אפי'
נשבע על הככר וזרקו לים והתרו בו בשעת
זריקה עכ"ל פי' דאז ככר הוי התראת
ודאי אפי"כ הא דפטור היינו טעמא משום
דהוי לאו שאין בו מעשה. וצפ"י הקשה
דלכאורה אין לך מעשה גדול מזה שהרי
צזריקה זו הוא עובר על שבועתו וא"כ
כה"ג הוי לאו שיש בו מעשה ע"ש. והפשוט
בזה דדעת התוס' הוא דעלם מעשה הצריקה
אינו עבירה שהרי לא נשבע שלא יזרוק
הככר לים, רק שיאכלנו, והעבירה היא
מניעת מעשה האכילה [שהרי אילו לא
זרקו לים ולא אכלו נמי עבר על שבועתו]
ואין צזריקה לים תוספת עבירה מאילו
נמנע לאוכלו והככר כאן, והצריקה רק סיבה
שע"ז יעבור על שבועתו בשו"א"ת צמה שלא
יאכלנה וזה נקרא לאו שאין בו מעשה,

ג) והנה כתבו התוס' צ"ח דלא אמר
הגמי ה"כ דדיוקין דבשבועה
שאוכל ככר זו ולא אכלה פטור שזכו מעט
התראת ספק וי"ל וי"ל משום דמשמע ליה
דפטור אפי' נשבע על הככר וזרקו לים
והתרו בו בשעת זריקה [דאז ככר ליכא
ספק שמא יקיים שבועתו] ומיהא הא נמי
חשיב התראת ספק למד"א ציטלו ולא ציטלו
דחשיב התראת ספק אפי' שיצר כנפיה צפ'
צתרא דמכות עכ"ל ולשון התוס' ל"ע טובא
דהתם צמכות לא אמרי' דהוי התראת ספק
אלא על שעת העצירה של הללו הנל"ע כגון
בשעת לקיחת האם על הצנים ומשום דאכתי
צידו לחקן ע"י קיום העשה, אצל הא דל"מ
התראת בשעת ציטול העשה ציטרו רש"י
ז"ל ותוס' משום דהתראת לא שייכא אלא
בשעת גוף העצירה ולא בשעת שגורם
שהמעשה דלמפרע היא עבירה וכדמוכח
משמעתה דכברות ויכי כתבו התוס'
דבסוגיא דמכות חשיב כ"ס אפי' שיצר
כנפיה והקשו מזה א"כ דזרק לים דהוי
נמי התראת ספק וי"ל כלל דודאי בשעת

שצירת כנפיה לא הוי הת"ם כלל וכן צשעת זריקת הככר לים לא הוי הת"ם כלל ורק התם במכות לא מהני משום דלריך התראה צשעת גוף העצירה וה"י הכא אפשר להקשות אהא דזרק לים דאין זה התראה משום דצטיין התראה צשעת העצירה ושעת העצירה היא סוף היום [היינו היכא דנשבע שיאכל ככר זו "היוס"] דאז מתחלל דיבור השצוטה [שהיה לאכלו "ציוס זה"] וכו"ל להתוס' למימר ומיכו התראה צשעת זריקה לים לא מהני כדמבואר גבי ציעלו ולא ציעלו דלא מהני התראה צשעת הציעלו אבל לשון התוס' דהוי התראה ספק ל"ע [וחי מכלל קושית הגרעק"א ז"ל בגליון הש"ס אלא שהוסף זה דברים לאלומי הקושיא ויחבאר להן צט"י].

והפשוט לעי"ד דזכו צאמת קושית התוס' דמתוך סוגיא דמכות מתבאר דלא שייך התראה צשעת ציעול החפלה שבו הלוי הקיוס, ורק משום דאין זה מבואר בהדיא בגמ' שס דהתם אמרינן דלמד"א ציעלו ול"צ הוי התראה ספק, ומוכה מזה להתראה לא מהני צשעת הציעלו דהא אז ליכא ספק, משו"ה כהצו התוס' דצמכות מבואר דהוי התראה ספק אפי' שיצר כנפיה כו' פי' דמבואר התם דלא משכח"ל התראה ודאי בדבר צשעת העצירה הוא התראה ספק, והכי נמי הכא כיון דצשעת העצירה דהיינו צסוף היום הוא ספק [דא"ה לעמוד על רגע דסוף היום] ורק צשעת הציעול [לדבר שבו לריך לעשות הקיוס] הוי ודאי ח"כ התראה צוב לא מהני ואע"פ שהלשון דחוק קנת לפ"ז מ"מ פשוט דזכו כוונת התוס'.

והן אמת דאכתי יש לפקפק דהכא שאני משאר לאוין הניתק לעשה דכיון שנשבע שיאכל היום וידע שלאחר שיזרקנו לים כבר לא יוכל לקיים שצוטהו ח"כ אז צשעת שמוחלט צדעתו לאבדו הוא הזמן האחרון שיכול עוד לקיים שצוטהו וכשאינו מקיים

הו"ל אז שעת עצירה של השצוטה, וא"כ אינו דומה להכיר דמכות שצשעת הציעולו אינו שעת העצירה וזכו כוונת הגרעק"א ז"ל בקושייתו בגליון שחפס דשעת הזריקה לים הוא שעת העצירה עלמה לא רק שעת ציעול לדבר שבו הקיוס [אלא סוף הלשון של הגהש"ם נשחצש ע"י מעתיק שכתב דדיינוק לים ללאו שיש צו מעשה מה"ט (דאז הוא שעת עצירה) וחי שיצו דהתוס' קיימי השתא דכו"ל לאו "שאין" צו מעשה ובתשובת רעק"א ז"ל מהד"ה סו"ס קל"ט הלשון מתוקן ע"ש] אכן אינו מוכרח כ"כ ד"ל דאע"פ שצורר צאמלע היום שאס לא יאכל עכשיו כבר לא יכא יכול לקיים שצוטהו מ"מ עצירה צפועל ליכא אלא רק כשעבר כל היום צלא קיוס השצוטה דאז נעשה דיבור שצוטהו לשקר ומחולל ודוק ויש לפלפל צזה וכמדומה דהמלבושי וי"ט פלפל צזה צמקוס ח'.

ד) ובירושלמי פ"ג דשצוטה כ"ז צחר שהוצא פלוגתא דריו"ה ור"ל בהנשבע לאכול ככר זה היום ועבר היום ולא אכלה דלחד מד"א לא לקי משום שאינו ראוי לקבל התראה פי' דהוי התראה ספק ולחד מד"א לא לקי משום דהוי לאו שאין צו מעשה ואמרינן מה מפקא מציניכון שרפה והשליכה לים אין תימר משום שאינו ראוי לקבל התראה פעור אין תימר משום שהוא ל"ה צלא מעשה הרי יש צה מעשה ע"כ הירושלמי ומשמע בהדיא לכאורה דלמד"א עטס דלאו שא"צ מעשה הכא צשערף הככר או זרקו לים לקי ול"ע עוצא דלכאורה הכא ליכא התראה ולכו"ע אין ללקות משום דלא אחרו ציה דצשלמא כל נשבע לאכול היום ולא אכל שפיר לקי למד"א הת"ם שמה התראה דמתרין ציה צתחילת ציה"ש שצאס יכא כל הציהשמ"ש צמניעת אכילה יעבור על שצוטהו וילקה ויש כאן עכ"פ הת"ם, אבל כששרפה להככר צאמלע היום מה שייך להתרות צו צסוף היום

6. שערים מצויינים בהלכה

ומשנה לא זזה ממקומה. פרש"י ומשנה ראשונה אע"פ שחזר בו מסתימתה, מאחר שפשטה ברוב התלמידים לא היה יכולת בדורות שאחר רבי לשכתה מפיהם ולבטלה מבית המדרש, והניחו את שתייהן וכו'. ועי' בהגהות הרש"ש שמפרש"י מוכח

דבימי רבי וגם בדורות שאחריו עדיין לא נכתבה המשנה [מדלא פירש שלא היה יכולת בידם למחקר]. וכ"כ בהגה' מהר"ץ חיות במס' סוכה (ג.) [ועי' מש"כ במס' ב"מ פה:]. אבל בספר היוחסין (עמוד 48) כתב, דהמשנה נכתבה בימי רבי, וכ"כ באגרת רב שרירא גאון דרבי סדרינהו למתניתין. וכ"כ בהקדמת הרמב"ם למשנה תורה. ועי' בריטב"א לעיל (ב: ד"ה מכרי). ועי' בתוס' יו"ט למס' ב"ק (פ"י מ"ג). ועי' בגמ' ע"ז (יד:): גמירי דעבודת כוכבים דאברהם אבינו ד' מאה פירקי הויין ואנן חמשה תנן כו' [ועי' בדברינו שם הביאור בזה]. ועי' בגמ' ב"ב (ה:): רבי פתח אוצרות בשני בצורות אמר יכנסו בעלי מקרא בעלי משנה בעלי גמרא כו'. וז"ל הרמב"ם (הקדמה לפיהמ"ש) וכאשר הגיע הזמן אחריהם אל רבינו הקדוש ע"ה והיה יחיד בדורו כו', והיה צח לשון ומופלג מכל אדם בלשון הקודש כו', והיה לו מן העושר וההון ורחב היכולת כו', ורבץ תורה בישראל ואסף ההלכות ודברי החכמים והמחלוקות המקובלות מימות משה רבינו עד ימותיו כו', וכאשר כלל הדיעות והדברים החל לחבר המשנה כו' עי"ש. ועי' ברמב"ם (הקדמה לספר הי"ד) שכתב בזה"ל ומימות משה רבינו עד רבינו הקדוש ע"ה לא חיברו חיבור שמלמדין אותו ברכים בתורה שבע"פ, אלא שבכל דור ודור ראש ב"ד או נביא שבאותו הדור כותב לעצמו זכרון שמועות ששמע מרבותיו והוא מלמד על פה, וכן כל אחד ואחד כותב לעצמו כפי כחו כו', עד שבא רבינו הקדוש והוא קיבץ כל השמועות כו' מכל דור ודור וחיבר מהכל ספר המשנה כו' עי"ש. ועי' בספר הכריתות (לשון למודים ש"ב סי' נח) שאע"פ שרבי סידר המשניות, סדורות היו קודם לכן אלא שסתם הלכתא, וגם עפ"י עשרים בני ת"ח זה אומר בכה וזה אומר בכה והוא בחר אשר יישר בעיניו, אבל המשנה לא וזה ממקומה וסדרה כו' עי"ש. ועי' בדברינו לקמן (ד"ה אלא) בשם המהרי"ק. ועי' בספר יסוד המשנה ועריכתה

שהאר"י בענינים אלו. וכן בהגה' מהר"ץ חיות (שבת יב.) כתב שהרבה משניות היו סדורות עדיין קודם רבי. וכ"כ בשו"ת חכם צבי (סי' י) שקודם רבי היה ג"כ סדר משניות, אעפ"כ הדבר פשוט שרבי הוסיף וגרע. ועי' ברש"י במס' ב"מ (לג. ד"ה ואינה מדה) שהמשנה והגמ' יפים ממנה [מהמקרא] מפני שתלוין בגירסא ומשתכחים, שבימיהם לא היה גמ' בכתב, וגם לא היה ניתן להכתב, אלא לפי שנתמעטו הלבכות התחילו דורות [אחרונים] לכותבו.

7. חידושי הריטב"א מסכת שבועות דף ד עמוד א

להכי אוקמינא כרבי ישמעאל דאמר לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד לוקין עליו. וא"ת אם כן תיקשי לרבי יוחנן דאמר הלכה כסתם משנה ואמרינן בפרק הנחנקין (סנהדרין פ"ו ב') דס"ל אין לוקין עליו, וי"ל דלא אמרה רבי יוחנן בהדיא התם אלא סוגיא דתלמודא הוא אליביה וכמסקנא דשמעתין.

8. חידושי הריטב"א מסכת שבועות דף ד עמוד א

אי הכי ידיעות התראות מיבעי ליה. פירש רש"י ז"ל דאילו ידיעות משמע שנעלמו אח"כ בשעת מעשה, פירוש לפירוש דלאו ממשמעות לשון ידיעות פריך ליה תלמודא, דאדרבה ידיעות גמורות גם בשעת מעשה משמע, אלא דמשמע לן דהני

ידיעות דומיא דידיעה דקתני סיפא בענין קרבן שהם ידיעות שנעלמו. ומשני תני ידיעות דהתראות. כלומר דידיעות דקתני רישא כפשוטה ולא כידיעה דסיפא, ויש לפרש עוד ידיעות התראות מיבעי ליה דלשון ידיעה משמע שידע מעצמו וחטא לדעת ואילו הכא הודעת אחרים בעינא למלקות דהיינו התראה, והודעות מבעי ליה, ומשני תני ידיעות דהתראות, כלומר דתנא לא דק ולישנא קלילא נקט.

9. שערים מצויינים בהלכה

אלא אמר רב יוסף רבי היא ונסיב לה אליבא דתנאי. ע"י במס' שבת (פג.) מאן דלא מוקים כתנאי, ופרש"י דדחיק ומוקי מתני' בתרי טעמי או משבש לה כו', דלא לאוקמי כתנאי. ומבואר דלא מוקמינן כתנאי אלא בדאי אפשר בענין אחר. וע"י בשו"ת חכם צבי (תוספות חדשים סי' צו) שכך דרכו של רב יוסף במס' ר"ה (ז:). וע"י במסורת הש"ס. וע"י בשו"ת מהרי"ק (סי' קעו) שמוכיח מכאן שרבי לא שנה המשניות אלא כמו ששמע מרבתי, ולא מלשון רבי עצמו הן שנויות, מדפטר בה כוליה האי למימר דרבי נסיב לה אליבא דתנאי, ואמאי דוחקין לומר כך כו', ודוחק הוא להעמיד המשניות כתרי תנאי ונימא דר' סובר כוותיה דחד בחדא וכאידיך בחדא. וע"י בדברינו לעיל (ד"ה ומשנה).

10. ספר ויקרא פרק ה

(ב) או נפש אשר תגע בכל דבר טמא ... **ונעלם** ממנו והוא טמא ואשם:
(ג) או כי יגע בטמאת אדם לכל טמאתו אשר יטמא בה **ונעלם** ממנו **והוא ידע** ואשם:

11. ספר ישא ברכה

קנו) רש"י ד"ה ונעלם ונעלם (מעבר לדף), המל' והוא ידע בין תרי וכו'. דאין לומר דוהוא ידע היינו אחר צ' העלמות ולא היה ידיעה צנייהם, דא"כ חד העלמה ארוכה הוא (וכ"כ הקמחי), אלא ודאי אחא לומר דקודם העלמה (ונעלם השנית שבקרא) הי' ידיעה, אבל ונעלם קמייחא למלתא אחריתא אחא - דדוקא אהעלם טומאה חייב (ולאו למימרא דצעי נמי העלמה קודם הידיעה וכדומה).

טז קהלות שבועות סימן ג יעקב

[שכח זמן העצירה] הרי אז היום הוא ומה שייך התראה אז לעשות דבר שאין צידו כלל וכלל, וגמלא שכיח ששרף הככר או זרקו לים כבר ליכא התראה כלל בסוף היום ואפי' הת"ס ליכא וא"כ לכו"ע לא ילקח מהמת חסרון התראה, ולומר דעת הירושלמי הוא כמו שהפס הגרעק"א ז"ל בגמ"ס דזמן שריפת הככר הוא הוא שעת העצירה על השבועה ושפיר שייך להתרות אז שיאכלנו ויש כאן התראה, קשה עובא דא"כ אין זה התראה ספק כלל רק התראה ודאי וכמ"כ הגרעק"א ז"ל ולמה אינו לוקח לאידך מד"א דפוטר את הנשבע לאכול היום ולא אכל [ולא שרף] הא התם ההתראה היא בסוף היום והו"ל הת"ס אצל הכא זמן העצירה הוא בהרגע דמאדד והוי התראה ודאי ונ"ע גדול. ה"י"ת יאיר עינינו בתורה"ק.

סימן ד

בענין ידיעה בחייבי חטאת קבועה

שבועות ד"ד דתניא מנין שאינו חייב [במטמא מקדש וקדשיו] אלא על שיש זה ידיעה בתחילה וידיעה בסוף ת"ל ונעלם ונעלם צ"פ דברי רש"י, ומפירש"י ז"ל מחבאר דליכא קרא אלא על ידיעה אחת אך על ידיעה דבחר החטא א"ל קרא דאי לא ידע שחטא אמאי מייתי קרבן וע"כ דהקרא אחי לרבות ידיעה בתחילה עיין שם והתוס' ד"ה ונעלם הקשו על זה וז"ל ועוד דפי' לד"ידיעה בתרייתא ל"ל קרא דאי לא ידע שחטא אמאי מייתי קרבן א"כ בכל החטאות דכתיב או הודע ליבתי ידיעה בתחילה ועוד הרי רבי דריש והוא ידע לידיעה בתרייתא וכתיב קרא לאורחא דמילתא כו' א"י אולטרין לידיעה בתרייתא למטעמי הפריש קרבן קודם שנודע לו דאפי'

למד"א צ"י דם שחיטה אשם ודאי לא צ"י ידיעה בתחילה [פי' קודם הפרשת קרבן והקרבנו] ואם הפריש קרבן קודם שידע [שחטא] הוי קדוש, בחטאת דכתיב או הודע אליו מודה דצ"י ידיעה עכ"ל ומצואר שיטת התוס' דבכל החטאות הוי הידיעה הנאי בחיוב הקרבן שכל זמן שלא נודע לו לא מקרי צ"ה ולא נתפס קדושת החטאת דכתיב או הודע כו' ודעת רש"י ז"ל משמע לכאורה דידיעה בתרייתא אינה הנאי לחלות חיוב הקרבן ורק משום דבלא ידיעה פשיטא דלא יביא קרבן דעל מה יביא, ואע"פ שרש"י ז"ל כתב זה גבי קרבן דמטמא מקדש וקדשיו, מ"מ משמע לכאורה דה"ה בכל הייבי חטאות דאי בשאר חטאות הוי הידיעה בסוף מטיקר הנאי החיוב א"כ מהיכן פשיטא לן דהכא במטמא מקדש אינו כן ושהקרא דידיעה לא אחי אלא לידיעה קמייחא [אם לא דנימא דרש"י ז"ל כוצר דלענין זה דלא חייל הפרשה קודם ידיעה בתרייתא א"ל קרא מיוחד במטמא מקו"ק דאפשר ללמוד ד"ז משאר חטאות אך לשון רש"י ז"ל לא משמע לכוונה זו].
בכלל דעה התוספות מצואר דהידיעה בתרייתא היא [בכל החטאות] הנאי בחיוב הקרבן, אשר מצנעדה א"ה להקריב ולא להפריש, ודעת רש"י ז"ל נוטה לכאורה דא"ל לידיעה בתרייתא מדינא אלא מהמת המליאות, שכל זמן שאינו יודע שחטא ודאי שלא יביא קרבן [ואם יביא לא יכא יכול להקריבו דלפי דעתו שלא חטא הו"ל חולין בעצרה].

[אך צפירש"י ז"ל כריחות דף ד' ע"א ד"ה דהעלמות מחלקין משמע כשיטה התוס' כאן ע"ש היעב].

ולכאורה יש להוכיח דהידיעה הוא הנאי בחיוב הקרבן מהא דלרצנן דר"מ כשאמרו לו שנים אכלת חלב והוא אומר לא אכלתי פטור וולפינן לה שם [ר"פ אמרו לו דף י"א ע"ב] מדכתיב או הודע

אליו העלתו ולא שידועו אחרים וכן פירש"י ז"ל ריש ב"מ. ומשמע מזה שהידועה מטכנת בחיוב קרבנו וכפרתו דל"כ מה בכך שהודיעו אחרים לא יבא אל"כ כמי שאין לו ידיעה כלל דג"כ היב מתכפר אילו היב נותן דעתו להצוה על הספק והכח דאיכא עדים ואנן מהימנינן להעדים לכאורה שפיר שייך לומר לו שיצוה ע"פ העדים. אע"כ משמע דמהנאי החיוב והכפרה הוא שיבא לו ידיעה, וכודעת אחרים לא היו בכלל או הודע אליו.

ויש לדחות דאפי' אה"ל דה"ל תנאי דידועה לחלות בחיוב קרבן ולהכפרתו, מ"מ להכפר בו בזמן שהוא אומר שאינו מחוייב בכפרה א"א מטעם אחר דהא אמרי' בכריתות ד"ז האומר לא יתכפר לי הטאת אצוי אמר אינו מכפרת וכדר ציב רבא ואודי לאצוי וכ"פ הרמב"ם ז"ל פ"ג משגגות ה"ג. ואפשר דה"ל האומר לא הטאתי דה"ל כאומר לא יתכפר לי שהרי עומד ואומר שאינו שייך לכפרה זו, ואפשר דמה"ע נתמעט הודיעו אחרים אבל לא משום שהידועה תנאי צעיקר החיוב.

אבל מ"מ איכא ראייה מכרעת שהידועה הוא הנאי צעיקר החיוב מדתנן כריתות ד"ט הלכך ונוחר לפניו ואכל אחד מהן ואינו יודע איזו מהן אכל אשתו נדה ואחותו עמו צציה שגג צלחה מהן ואינו יודע צלחו מהן שגג כו' ר"א מחייב הטאת ור' יבועט פוטר ומפרש בגמרא מדכתיב אשר הטאת צב עד שידוע לו צמה הטאת וקיי"ל כר"י הרי דאפי' יודע ודאי שחטא אכתי פטור כל זמן שאינו יודע צלחו הטאת הטאת [והכח כבר ראה הוא בכפרה] וכ"ה לשון הרמב"ם ז"ל פ"ג משגגות ה"ג ע"ש ועד כאן לא פליג ר"א אלא כשעכ"פ יודע שחטא החטא של חיי"כ ומשמע דכשלא נודע לו שחטא לכו"ע לאו צר קרבן הוא דהידועה היא תנאי צעיקר חיוב הקרבן.

אכן נראה דפלוגתא דתנאי היא דבשנת דע"א כע"כ קאמר עולא למד"א אשם ודאי לא צעו ידיעה צתחלה כו' ופירש"י ז"ל פלוגתא דר"ט ורע"ק באשם מעולה ע"ש והתוס' כתבו דלא דק דהא אמרי' ההם כריתות דכ"כ דמדצרי שניהם נלמד דאשם ודאי לא צעו ידיעה צתחילה ע"ש בפירש"י ז"ל ותוס', והשתא מלשון דקאמר עולא למד"א אשם ודאי ל"כ ידיעה כו' משמע דעכ"פ איכא חד מד"א דצעו ידיעה ולא איתפריש מי הוא המד"א דמלרין ידיעה לאשם ודאי דהא מדצרי שניהם ר"ע ורע"ק נלמד דה"ל ידיעה וע"ש צבגתה בגר"א ז"ל בשנת שם וכן הוא צבעה"מ ז"ל ובהרמב"ן ז"ל דכ"ה ר' יוסי דתנן בכריתות דכ"ג התיבה של חולין והתיבה של הקדש כו' אבל אחד את הראשונה וצא אחר ואכל את השניה ר"ש אומר שניהם מציחין אשם אחד [אשם מעילות] ר' יוסי אומר אין שנים מציחין אשם אחד [משום דצעוין ידיעה שחטא והכח כל אחד אינו אלא צספק] וכן תנן שם לקמן כה"ג גבי הטאת התיבה של חולין והתיבה של חולין כו' אבל אחד את הראשונה וצא אחר ואכל את השניה כו' רש"א שניהם מציחין הטאת אחת [ומתנה] ר' יוסי אומר אין שנים מציחין הטאת אחת וטעמא דר' יוסי אמרינן צגמי' כריתות ד"ז ע"כ שזכו משום דגברא צעו ידיעה דכתיב או הודע אליו חטאתו הלכך לא מיייתי ומתנה [אבל מחוי"כ דרק לאישתרווי צקדשים קאתי מודה ר"י עיי"ש] ומצואר דנהלקו צבה ר' יוסי ור"ש דלר"י צעוין ידיעה וצלח"ה פטור מקרבן דמשו"ה אף על פי צצין שניהם ודאי איכא גברא שראוי לחייבו קרבן מ"מ שניהם פטורים משום דהכר או הודע, ולר"ש משמע צבדיא דה"ל ידיעה מדמחייב לשניהם חטאת אחת, וליכא למימר דלעולם צעו ר"ש ידיעה אלא דקסבר דידעת ספק כו' ידיעה דז"א דהא מצואר צס"פ שני דלר"י דקיי"ל כותיבי

13. ספר ויקרא פרק ה

(ד) או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב לכל אשר יבטא האדם בשבעה ונעלם ממנו והוא ידע ואשם לאחת מאלה:

14. שערים מצויינים בהלכה

רע"ק מ"ט קא מחייב לשעבר דדריש ריבוי ומיעוטי. מוכח בגמ' דמאן דדריש ריבוי ומיעוטי ס"ל כרבי דבכל פודין בכור אדם חוץ מן השטרות, ורבנן דפליגי על רבי וממעטי גם קרקעות ועבדים דרשי כלל ופרט. והקשה תלמיד אחד להנוב"י (מהד"ת י"ד סי' רג) בסתירת הרמב"ם, דהרי פסק (שבועות פ"א ה"ב) כרע"ק דמחייב לשעבר, ופסק נמי (ביכורים פ"א ה"ו) דאין פודין בעבדים וקרקעות, ובהגה"ה מבנו של הנוב"י ציין שכבר הקשה כן הפר"ח (י"ד סי' פד סק"ו) והאריך בזה ליישב דבכמה מקומות פסק כמ"ד כלל ופרט, ובכ"מ פסק כמ"ד ריבוי ומיעוט, ע"ש בדבריו ועי' בדברינו בסמוך (ד"ה רבי).

15. שערים מצויינים בהלכה

רבי דריש ריבוי ומיעוטי כו' ורבנן דרשי כללי ופרטי. כתב המאירי דלענין פסק יש מקומות שהולכין אחר כלל ופרט, ויש מקומות שהולכין אחר ריבוי ומיעוט. ובחי' הריטב"א למס' קידושין (כ"א:) כתב, דכל חד מן תנאי דריש כלל ופרט, או ריבה ומיעט וריבה כפי שקיבלה מרבו באותו מקום, פעמים דאין הכי, ופעמים דאין הכי, וכן מוכח בהרבה מקומות. ועי' במשנה למלך (עבדים פ"ג ה"ט) שתמה עליו מהגמ' כאן דפריך ורבי דריש ריבוי ומיעוטי והא רבי כללי ופרטי דריש כו', ואם כדבריו אין הוכיחו בגמ' דרבי ס"ל כרע"ק מדדריש במקום אחר ריבוי ומיעוטי, אימא דהתם קיבל מרבו שיהא נדרש בריבוי ומיעוטי, והכא לגבי שבועות קיבל שיהא נדרש בכלל ופרט, ונשאר בצ"ע. אבל מהתוס' מס' גדה (ל. ד"ה וש"מ) מבואר דמאן דדריש כללי ופרטי דריש כן בכל התורה. ועי' בתוס' לקמן

16. תוספות מסכת שבועות דף ה עמוד א

דתנא דבי ר' ישמעאל במים במים שני פעמים כו' - תימה דר' ישמעאל תני ב"ג מדות התורה נדרשת והא איכא טפי הך מדה דשני כללות הסמוכו דדרשינן בריבה ומיעט.

17. שערים מצויינים בהלכה

ובמס' ב"ק (כו:): משמע דתנא דבי חזקיה לאו היינו חזקיה. וע"ע בתורת חיים למס' ע"ז (ט). דהתוס' במס' פסחים (ה. ד"ה דברי הביאן דפריך מר' ישמעאל אתנא דבי ר' ישמעאל. ועי' בהגהות מצפה איתן שהוכיח מכמה מקומות דר"י ותנא דבי ר"י היינו הך, ועי"ש מה שפירש. וכן במס' מגילה (כג.) קאמר "קשיא דר' ישמעאל אדר' ישמעאל", אף שאחד מהם הוא תנא דבי ר' ישמעאל, ושם מתרץ "תרי תנאי ואליא דר' ישמעאל". ובחקרי לב מפרש, דכל דברי ר"י מתנא דבי ר"י הם, דהיינו תלמידיו, שהוא לא היה כותב דברי עצמו בשם ר"י והחולק עליו, וכודאי שהם דברי תלמידו.

אין זה כלל ופרט אלא ריבה ומיעט. הקשו בתוס' א"כ הוה להו יותר מי"ג מדות. ותנא דבי ר' ישמעאל לא חשיב אלא י"ג מדות התורה נדרשת בהן. ותירץ בחי' הריטב"א דגם זה נכלל במדת כלל ופרט שמנה ר' ישמעאל, שאם לא כן הוה להו לר' ישמעאל י"ד מדות. ובתורת חיים תירץ, דר' ישמעאל ס"ל כרבנן דאמרי שתי כללות הסמוכות הטל פרט ביניהן ודונן בכלל ופרט, ותנא דבי ר' ישמעאל לאו היינו ר' ישמעאל.

18. שערים מצויינים בהלכה

אלא בשבועות נסיב [לה] אליבא דרע"ק וליה לא ס"ל. מפרש בתוס' הרא"ש, והאי דסתמה אע"ג דלא ס"ל, משום דבעי למיתני שתיים שהן ארבע בהדי הדדי. וכ"כ בהגהות הרש"ש. ועי' בחי' הריטב"א לעיל (ד. ד"ה לא תימא) שהקשה, כיון דלא סבר לה אמאי נסיב לה, י"ל לפי שרוב בני הישיבה הסכימו עליה. ובהא דמצינו סתם דלא כרבי, עי' בדברינו במס' ב"ק (י. ד"ה ודלא כרבי).

כלל ופרט אלא ריבה ומיעט

1. תלמוד בבלי מסכת שבועות דף ה/א
כדתנא דבי רבי ישמעאל דתנא דבי ר' ישמעאל במים במים שני פעמים אין זה כלל ופרט אלא ריבה ומיעט
2. תוספות שבועות דף ה/א
דתנא דבי ר' ישמעאל במים במים שני פעמים כו' - תימה דר' ישמעאל תני בי"ג מדות התורה נדרשת והא איכא טפי הך מדה דשני כללות הסמוכו' דדרשינן בריבה ומיעט:
3. תוספות רא"ש על שבועות דף ה/א
במים במים שני פעמים. אין זה כלל ופרט אלא ריבה ומיעט. תימה דא"כ הוה יותר מי"ג מדות ור' ישמעאל גופיה לא חשיב אלא י"ג מדות:
4. ריטב"א על מסכת שבועות דף ה/א
במים במים ב"פ וכו'. ומיהו לר"י גם זה נכלל במדת כלל ופרט וכלל שמונה ר"י ב' מידות שהתורה נדרשת בהם שאל"כ הוה להו לר"י י"ד מדות:
5. ספר תורת חיים על שבועות דף ה/א
דתנא דבי רבי ישמעאל במים במים וכו'. כתבו התוספות תימא דר' ישמעאל תני בשלש עשרה מדות התורה נדרשת והאיכא טפי וכו' יש לומר דר' ישמעאל כרבנן סבירא ליה דאמרי שתי כללות הסמוכות הטל פרט ביניהן ודונן בכלל ופרט ותנא דבי רבי ישמעאל לאו היינו רבי ישמעאל גופיה דהא בס"פ כיצד הרגל קאמר ש"ס מנה"מ אמר חזקיה וכן תנא דבי חזקיה אמר קרא וכו' משמע דתנא דבי חזקיה לאו היינו חזקיה: